

Qloballaşmanın mədəniyyət sahəsi və Azərbaycan.

Məmmədova Nurdan

Qafqaz Universiteti

Dövlət Strukturlarında Menecment ixtisası

Bakı / Azərbaycan

nurdan.memmedova@gmail.com

Giriş

Müasir şəraitdə, qloballaşma və inteqrasiyanın artdığı zamanda, bu proselərdən təcrid olunmuş halda inkişaf etmək mümkün deyildir. Son zamanlarda yaranmış qloballaşma fenomenini anlamaq üçün əvvəla bu prosesin tarixi inkişafını, səbəblərini və nəticələrini araşdırmaq və dərk etmək məqsədə uyğun olardı. Əslində, qloballaşmanın tarixinə nəzər salsaq, bu fenomenal hadisənin heç də yeni bir anlayış olmadığını görürük.

Qloballaşma adlanan bu proses XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq işlənməkdə olan bir termindir. 1917-ci ildə Rusiya sosialist inqilabı və daha sonra II Dünya Müharibəsindən sonra Şərqi Avropa, Çin və Kuba kimi ölkə və bölgələrin kapitalist sistemindən qopması bu prosesi ləngitdi. 1970-ci illərdən başlayaraq qloballaşma yenidən sürətgötürmüş olsa da, yuxarıda bəhs edilən ölkələrdə bürokratik rejimlərin çökməsi və kapitalizm yoluna keçməsi ilə birlikdə, 1990-cı illərdən sonra kapitalist böyük sərmayə dünyası səviyyəsində bu dəfə daha da böyük bir vüsətlə və daha geniş bir coğrafiyada yayılmağa, hakimiyyətini dərinləşdirməyə başladı. Beləliklə, qloballaşmanın günümüzdəki vəziyyəti bu inkişafın bir nəticəsidir.¹

Məqalə qloballaşma və mədəniyyətin qarşılıqlı təsirini 4 aspektdən ələ almışdır: qloballaşma nədir, mədəniyyət anlayışının qısa izahı və mədəniyyətlərin yayılması, qloballaşmaya fərqli baxışlar və Azərbaycan mədəniyyətinə qloballaşmanın təsirləri açıqlanmışdır.

---

¹ Sivil İnkişaf Mərkəzi, **Qloballaşmaya doğru** (məqalələr toplusu), Bakı, 2006, s.19.

Bu proses bir sıra hallarda mənfi nəticələrə gətirib çıxarmışdır. Bütün bunlar qloballaşmanın nəzəri təhlilinin işlənib hazırlanmasını vacib edir. Bu məsələlərin öyrənilməsi həm də ona görə böyük aktuallıq kəsb edir ki, Azərbaycanda bu proses tam gücylə başlamamış və faydalanmamışdır. Xüsusən də, Azərbaycanın təhsil sisteminin dünya standartlarına cavab verməməsi bizim bu prosesdən nə dərəcədə faydalanmış olduğumuzu birmənalı şəkildə şübhə altına alır.

1. Qloballaşmanın mahiyyəti.

Qloballaşma iqtisadi, sosial, texnoloji, mədəni və siyasi baxımdan ölkələr və cəmiyyətlər arası inteqrasiya və həmrəyliyin artması mənasını verir. Lap sadə dildə desək, bu, "lokallaşma" prosesinə əks prosesdir. Hər hansı bir hadisənin lokal miqyasdan çıxaraq, genişlənməsi və onun qlobal xarakter alması, bu prosesin qloballaşmasından xəbər verir. Bu mənada qloballaşma heç də XX əsrin sonlarına aid proses deyil. Dini inancların kiçik ərazilərdən daha geniş ərazilərə, kiçik insan qruplarından daha geniş insan qruplarına yayılması, hər hansı dövlət tərəfindən geniş ərazilərin işğal edilməsi ilə dilin, dinin və mədəniyyətin ötürülməsi də qloballaşma prosesi hesab olunur. Kiçik dövlətlərin daha böyük dövlətlər tərəfindən nəzarətə götürülməsi ilə ümumi dilin və mədəniyyətlərin formalaşması, müstəmləkə ölkələrində müstəmləkəçi dövlətin həyat tərzinin yayılması da, qloballaşmanın təzahürüdür. Roma İmperiyası, Böyük Britaniya və Osmanlı imperiyaları da öz dövrlərində müxtəlif mədəniyyətə, dilə və dinə məxsus ölkələri birləşdirərək eyni iqtisadi və mədəni məkan formalaşdırmağa cəhd göstərirlər. Qloballaşma müxtəlif tarixi dövrlərdə ən müxtəlif formalarda həyata keçirilib. Lakin bütün hallarda qloballaşmanın mahiyyəti onun "aktiv" tərəfinin, yəni bu prosesi həyata keçirənin, "passiv" tərəf, yəni təsirə məruz qalan tərəf üzərində, iqtisadi üstünlüyünü həyata keçirməkdən və möhkəmləndirməkdən ibarətdir. Ötən əsrin axırlarına xas olan və bu gün sürətlə davam edən qloballaşma prosesi mahiyyətcə iqtisadi, formaca ideoloji xarakter daşıyır. Lakin bu proses öz irtica xarakteri və "gizli" məqsədləri ilə əvvəlki dövrlərə xas olan qloballaşmadan fərqlənir. Belə ki, qloballaşmanın mahiyyəti ABŞ-ın nəzarətində olan və onun marağına xidmət edən qlobal sənayenin, maliyyə sisteminin və ümumi bazarın yaradılmasını nəzərdə tutur. Müasir qloballaşmanın mahiyyətində "azad ticarət" vasitəsilə dünya iqtisadiyyatının nəzarətdə saxlanması və dünyanın bir mərkəzdən idarə edilməsi dayanır. ²

Qloballaşma özünü əsasən üç sahədə göstərir: siyasi güc, mədəni əlaqələr və iqtisadi inkişaf³. Qloballaşmanın *siyasi boyutu* beynəlxalq siyasi və iqtisadi birlik formasiyalarıdır. Bu prosesdə, başda qərar almaq üzərə, bəzi təməl milli hegemonluqlar Beynəlxalq Amnistiya Təşkilatı, Beynəlxalq

2 Qloballaşma prosesi mahiyyətcə iqtisadi, formaca ideoloji xarakter daşıyır <http://paralel.az/index.php?mod=news&id=68009>

3 E.F.Keyman və A.Y.Sarıbay, *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, İstanbul, 1997, s.36

Şəffaflıq Təşkilatı (International Transparency),Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi,İnsan Haqları İzləmə Komitəsi (Human Rights Watch) və s.kimi transmilli,Avropa Birliyi,NAFTA,BMT kimi beynəlxalq qurumlara hə-valə edilməkdədir.Yəni iqtisadi,siyasi, sosial, mədəni və s. sahələrdə səlahiyyətlər əlaqədar qurumların məsuliyyətinə buraxılmaqdadır.Bu proses daha çox məşhur futurist Peter Drackerin "lokallaşma, regional-laşma və qloballaşma" mərhələlərini keçərək meydana gəlir.Siyasi düşüncədə Amerika Birləşmiş Ştatlarının dünyadakı hakimiyyəti ifadə olunur.Bu,həqiqətə çox yaxındır.Çünki,Amerikanın həyatımızın bütün sahələrində təsiri görünür.Bu mənada,qloballaşmanın Amerikanın müasir ideologiyası halına gəldiyini söyləmək mümkündür.

Qloballaşmanın ən önəmli boyutu *iqtisadi sahədə* özünü göstərməkdədir.Sözün həqiqi mənasında iqtisadi qloballaşma hazırda onun başlıca forması olaraq qalmaqdadır.⁴ İqtisadi qloballaşma; ölkə iqtisadiyyatlarını bir-birindən ayıran gömrük divarları, tariflər, kvotalar və sərmayə məhdudiyətləri kimi maneələrin gedərək azaldılması ilə malların, xidmətlərin, işçi qüvvəsinin və kapitalın ölkələr arasında daha sürətli və daha asan dolaşaraq dünyanın iqtisadi olaraq inteqrasiya olunmasını ifadə edir.⁵

Qloballaşmanın *mədəni boyutu* universal ictimai normaların lokal-laşmasıdır.Yəni,liberal-demokratik dəyərlər artıq millətlərin rutin praktikaları halına gəlməkdədir.Mədəni düşüncədə isə qloballaşma mədəni və sosial həyata,yaşayışa,mədəniyyətə,dinə,inanca qəribə düşüncə tərzinin,adət-ənənəsinin təsirləri kimi başa düşülür.⁶

2.Mədəniyyət və mədəni diffuziya.

Cəmiyyət onu dağılmağa qoymayan hər hansı bir əlaqələndirici qüvvə olmadan fəaliyyət göstərə hətta , dayana bilməz.Antropoloqlar bu qüvvəni mədəniyyət adlandırırlar. Özündə ümumbəşəri sərvətləri cəmləşdirən mədəniyyət bəşər tarixinin çox erkən dövrlərində meydana gəlmişdir. Meydana gəlib formalaşdığı ilk gündən mədəniyyət sosial hadisə kimi insanların həyat və fəaliyyəti ilə sıx

bağlı olmuş, insanın əli və əqli ilə yaratdığı bütün nailiyyətləri ümumiləşdirmiş, qoruyub saxlamış, nəsildən-nəslə ötürülməsində yaxından iştirak etmişdir. Bəşəriyyət tarixində mədəniyyət haqqında olduqca çoxlu sayda müxtəlif nöqtəyi-nəzərlər, fikirlər və anlayışlar vardır. ⁷ Qısaca deyə bilərik ki, mədəniyyət bir cəmiyyətə xas maddi və mənəvi dəyərlər bütünüdür.

---

4 A.Şükürov, **Qloballaşmış cəmiyyətlər: dünən, bu gün və sabah** , Bakı, 2006, s.47

5 Mühittin Adıgüzel , “Ekonomik küreselleşmenin Türkiye ekonomisine etkileri “ **Akademik bakiş dergisi** , (mart-nisan 2013), No 35, s.3.

6 Şükürov, s.47.

7 A.A.Xələfov , “Cəmiyyət və mədəniyyət “, **Kitabxanaşünaslıq və informasiya jurnalı** , (2010) , No 3 , s.9.

İnsanlığı şərtləndirən yaddaş, dünyagörüş, elm, davranış, ünsiyyət, incəsənət, məişət və s. bu kimi keyfiyyətlər mədəniyyətin komponentlərindəndir. Bütövlükdə mədəniyyət şəxsiyyətin və xalqların fərdi intellektinin, yaradıcılıq potensialının göstəricisidir. Təsadüfi deyil ki, hər bir xalqın və şəxsiyyətin xarakterik xüsusiyyətlərinə, daxili dünyasının mənzərəsinə və potensial imkanlarına bələd olmaq istəyənlər birinci növbədə onun yaratmış olduğu mədəni sərəvətə, əsərlərinə və abidələrə müraciət edirlər. Çünki, mədəniyyəti yaradan xalq (şəxsiyyət) eyni zamanda bu prosesdə özü formalaşır. Ona görə də xalqın xarakteri onun öz əsərində-mədəniyyətində üzə çıxır, necə deyərlər, “şəxsin görünür surəti-əqli əsərində”.⁸ XX əsrin son on illiyi və XXI əsrin əvvəllərin mədəniyyətdə kürəsəlləşmə prosesi sürətlə inkişaf etmişdir. Mədəni diffuziya, daha dəqiq desək, mədəni dəyərlərin mənimsənilməsinin kortəbii və yaxud nəzarət edilməyən cəhəti həm pozitiv, həm də neqativ aspektlərə malikdir. Bir tərəfdən bu, xalqlara imkan verir ki, bir-biri ilə ünsiyyətə girsin və bir-birini yaxından tanısin. Ünsiyyət və tanıma xalqların yaxınlaşmasına şərait yaratmışdır. Digər tərəfdən həddindən artıq fəal ünsiyyət və mənimsəmə mədəni orijinallığın itirilməsi üçün təhlükədir. Eyni mədəni nümunələrin bütün dünyada yayılması mədəni təsir üçün sərhədlərin açılması və mədəni ünsiyyətin genişlənməsi alimləri müasir mədəniyyətin kürəsəlləşmə prosesi haqqında danışmağa məcbur etmişdir. Kürəsəlləşmə millətlərin dünya sisteminə inteqrasiyasının sürətləndirilməsinə təsir edir, müasir nəqliyyat vasitələrinin və iqtisadi əlaqələrin inkişafı ilə güclənir, kütləvi informasiya vasitələrinin adamlara təsirini gücləndirir. Bu, xalqlar arasında mədəni kontaktların genişlənməsinə imkan verir və adamların miqrasiya proseslərini gücləndirir.⁹ Ümumiyyətlə, kürəsəlləşmə pozitiv və neqativ cəhətlərə malikdir. Kürəsəlləşmənin neqativ momentləri hər bir xalqın özünün mədəni özünəməxsusluğunun itməsi imkanını aşkara çıxarır. Bu proses assimilyasiya təsirinə imkan verir. Müasir cəmiyyətdə mədəni özünəməxsusluğu qoruyub saxlamaq, sivilizasiyanın ən ali nailiyyəti kimi dəyərləndirilir. Əvvəllər bu məsələlərə diqqət yetirilmirdi. Ona görə də bir millət digər millətləri öz içərisində əridirdi, itaət altına alınmış xalqın mədəniyyət qalıqlarının müsbət ünsürlərini tamamilə özünə götürürdü. Məsələn Latın Amerikasını və Afrika ölkələrinin Avropa müstəmləkəçiliyi dövründə bu işlər baş vermişdir. Müasir dövrdə əksər sivilizasiyalı insanlar üçün “sosial siyasət” və “mədəniyyət siyasəti” ifadələri vərdişə çevrilmişdir. Sual oluna bilər, bunlar nə üçün yalnız sivilizasiyalı adamlar üçün adlanmışdır? Ona görə ki, bu, cəmiyyətin sosial mədəni sahələrinin məqsədyönlü idarə edilməsi konsepsiyasına əsaslanır. Bütövlükdə

---

⁸ Sədaqət Məmmədova, **Mədəniyyətsünəşmə**, (Ali məktəblərin bakalavr pilləsi üçün dərs vəsaiti) Bakı, Kooperasiya nəşriyyatı, 2001, s. 3

⁹ Namiq Abbasov, “Mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlərin kulturoloji mahiyyəti”, **Türk dünyası inqelemələri dergisi**, Sayı 2, İzmir, 2009, s.2 .

bunlar sivilizasiyalı ölkələrin fərqləndirici əlamətləri hesab olunur. Bu xalqlar üçün bu hallar yalnız XX əsrin ortalarından başlayaraq adiləşdirilmişdir. Elə həmin vaxtdan başlayaraq haqqında söhbət gedən dövrdən bütün bəşəriyyətin mədəni genefondunun saxlanılmasına yeni yanaşma inkişaf etdirilmişdir. Bu konsepsiya BMT çərçivəsində ayrıca götürülmüş hər bir ölkəyə aid edilir. BMT-nin təhsil, elm və mədəniyyət məsələləri üzrə nizamnaməsində deyilir: “İnsan ləyaqətini qorumaq üçün mədəniyyət və təhsil ədalət, azadlıq və sülh əsasında bütün insanlar arasında geniş yayılmalıdır; ona görə də, bu baxımdan bütün xalqların üzərinə qarşılıqlı əməkdaşlıq ruhunda yerinə yetirilməli olan müqəddəs vəzifələr qoyulur. Buna görə de onlar dünyanın bütün xalqlarının təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığı yolu ilə tədricən beynəlxalq sülhə və bəşəriyyətin rifahına nail olmaq məqsədi”¹⁰ güdür.

3.Qloballaşma – Ümumbəşəri bir təhlükə kimi .

Bir millətin həyat tərzini təsvir edilən mədəniyyət ilə qloballaşma qarşılıqlı olaraq bir-birini təsir edir. Həyat tərzini baxımından cəmiyyətlərin getdikcə bir-birinə bənzəməsi və ya başqa sözlə, “Amerikanlaşması” şəklində bir dəyişmə meydana gəlmişdir. Yeni nəsillər ailələrini məcbur edərək bu yeni həyat tərzini seçirlər. Düşüncə şəklində, münasibətlərdə, əyləncədə, geyim tərzində, qısaca bir bütün olaraq insanların həyata baxışlarında – xüsusən gənc nəsil baxımından – oxşarlıq meydana gəlmişdir. Ailələrin uşaqları üçün aldıkları ayaqqabıdan, gənclərin əylənərkən diskotekalara üstünlük vermələrinə, geydikləri sviter, köynək və cins şalvara qədər gündəlik həyatda bir Amerikan mədəniyyəti özünü göstərir. Amerikan video, val, film, CD və VCD'lərindəki məhsullar, rəqibsiz hakimiyyətlərini davam etdirirlər. Belə ki, bu hakimiyyət avtoritar rəhbərliklərin maneə törətmələrinə baxmayaraq qəbul edilir. Xüsusilə İranlı gənclərin qundaq yemə uğruna, disko musiqi dinləmələri və əmək və pərdəsi altında da olsa, cins geyimə üstünlük vermələri, maneələrə baxmayaraq, təsirlənmənin olduğunun ən gözəl isbatıdır. Eyni şəkildə, yemək-işmək vərdişləri də Amerikan mədəniyyətinin simvolu halına gəlmiş olan "Coca-Cola", "Pepsi" və "Mc. Donalds"ların təsiri altında qalmışdır.¹¹

Mədəni qloballaşma eyni anda həm bir homojenləşmə, həm də heterojenləşmə müddətini ehtiva edən kompleks bir quruluşdur.¹² Mədəniyyətlərin homogenləşməsi istehlakçıların eyni sosial-stil, eyni istehlak formaları (hətta eyni markaları) və eyni mədəni davranışları paylaşması, bir sözlə, “eyniləşmək” mənasını verir. Dünya səviyyəsində global bir mədəniyyətin ortaya çıxması

10 Mədəni irsin qorunmasına dair normativ hüquqi aktlar toplusu (1 sentyabr 2001-ci ilədək olan vəziyyətə görə), Bakı, 2001, s.9.

11 Talas Mustafa və Kaya Yaşar, “Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı 22, (Güz 2007), s.153.

12 Küreselleşme ve popüler kültür. <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/64-turkce-makale/3664-kuresellesme-ve-populer-kultur-.html>

təbii olaraq mədəni homogenləşmə yaradır.Şəhərlərin görünüşündə,xüsusən mərkəzi küçələrin ümumi mənzərəsinə nəzər salsaq, homogenləşməni aydın şəkildə görmüş olarıq. Məsələn, New-York şəhərindəki Times-Square və Yaponiyanın Ginza Dsitric adlanan əraziləri buna əyani sübutdur.

Lakin mədəni qloballaşma eyni zamanda milli dövlətlərin yaşadığı siyasi və iqtisadi çevrilməyə paralel olaraq milli mədəniyyətlərin zəifləməsi və yerli-etnik mədəniyyətlərin ön plana çıxması prosesini də özü ilə gətirməkdədir. Mədəniyyətin heterogen bir quruluşa sahib olmasının ən əhəmiyyətli iki səbəbindən biri mədəniyyətin nəsildən nəsilə köçürülmə prosesində müəyyən ölçülərdə dəyişməsidir, ikincisi isə heç bir mədəniyyətin öz içinə qapanaraq başqa mədəniyyətlərdən təcrid olunmuş şəkildə varlığını davam etdirə bilməməsidir.Bu iki səbəbə görə hər mədəniyyət müxtəlif mədəni proseslərdən keçir və eyni zamanda fərqli mədəniyyətlərlə qarşılaşmasından qaynaqlanan müxtəlif yeni mədəni formalar ortaya çıxarar.Bu da öz növbəsində millətçiliyin , etnik vətənpərvərliyin canlanmasına səbəb olur.Beləliklə,mədəni qloballaşma, çox kultürlülük iddiası olmasına qarşı əslində tək bir ortaq dünya mədəniyyətinə doğru gedişin sürətlənməsi, yerli mədəniyyətlərin izolyasiyası və ya yox edilməsidir.

Qloballaşmaya həm pozitiv həm də neqativ olaraq yanaşanlar vardır.Qloballaşmaya tənqidi yanaşanlar, qloballaşmanın mədəniyyəti homogenləşdirdiyini və gündəlik həyatda varlıqların kasıbların yerli xüsusiyyətlərini və adət-ənənələrini təxrib etdiyini düşünürlər.Bu da başqa sözlə, yeni müstəmləkəçiliyin yaranması, fəaliyyət göstərməsi mənasına gəlir.Bundan başqa, hedonist duyğularla desteklenen həyat tərzi formalaşır.

Qloballaşma ilə insanın yadlaşması və yalnızlıq yaşaması daha çox müzakirə olunan problemlərdən biridir.Ulagaya görə əvvəlki dünyanı əvəz edən yeni dünyada, savd və bacarıq varlıq səbəbi olaraq insanların qarşısında dayanır.Ona görə,insanlar öz ayaqları üzərində dayana bildikləri ilk andan etibarən daşıya bilməyəcəkləri bir yükün altında qalmış olurlar. Ulagay'ın təsbitlərinə görə, daha dar bir ictimai mühitin(ailə, qonşu, kəndli, mahalleli) normaları ilə yaşamağa alışmış birinin, birdən birə özünü qlobal bir mühitin rəqabətçi və mərhəmətsiz qanunları içində tapması çox böyük bir çətinlik olacaq. Onun ifadəsinə görə, mühit, insanı bu vaxta qədər heç şahid olmadığı böyük bir təkliyin yaranmasına səbəb olabiləcək xüsusiyyətdədir. Yenə Ulagayın bildirdiyinə görə, bütün bunlar, insanlığın yeni bir dönüş nöqtəsinə gəldiyini göstərir və bütün bunlar müasir cəmiyyətin fərdiləşmiş insanının vəziyyətini açıqlayır.

Qloballaşmaya müsbət olaraq yanaşanlara görə isə, qlobal mədəniyyət, yüksələn həyat tərzini, artan istehlak, dünya səviyyəsində alınan-satılan məhsullar və milli, yerli və qlobal tərzdə şəxsiyyətləri əhatə edir.¹³

Qloballaşmanın mədəni nəticələrini izah edən bəzi elm adamlarının şərhlərinə müraciət etmək məsələyə daha geniş bir perspektiv qazandırır. Belə. Bauman, o cümlədən Tompson belə hesab edir ki, qloballaşma dəbdir. Üçüncü yol təlimi ilə ad çıxaran nüfuzlu sosioloq Antoni Giddens isə yuxarıda sadalanan təriflərin heç birini kafi saymır. O belə düşünür ki, insanlığın köklü tarixi dəyişiklik mərhələlərindən keçməsinə inamlarımızı formalaşdıran səbəblər mühüm yer tutur. Giddensin fikrincə, bu gün insanlara təsir edən həmin səbəblər lokal xarakter daşımır, planetimizi hər yerində ke-çərlidir. Sosioloq qloballaşma deyəndə təsirli səbəblərin nəzərdə tutulmasına təvədiar çıxır. Türki-yənin Hacəttəpə Universitetinin professoru, Dr. Mustafa Ərdəğanın da qloballaşmaya yanaşması olduqca maraqlıdır. O, "Siyasət və hüquq perespektivindən Kürəsəlləşmə" adlı məqaləsində yazır: Qloballaşma sadəcə xarici, obyektiv fenomen deyildir. Bundan daha çox inikas və idrak məsələsidir. Bu o deməkdir ki, qloballaşma ancaq belə bir prosesin bilincində olunduğu ölçüdə dünya ictimaiyyətinin və ortaq dünyalılıq idrakının varlığından söz açmaq olar. Bu çərçivədə əskidən milli, yerəl və ya regional hesab edilən bir çox problemlər artıq dünyanın birgə problemi halına gəlmişdir. Belə ki, günümüzdə bir ölkədə cərəyan edən olaylara xarici təsirlərsiz, dünyanın ayrı-ayrı yerlərində meydana gələn dəyişmə və gəlişmələrdən bağımsız olaraq yanaşmaq mümkün deyildir¹⁴

Akademik Ramiz Mehdiyevin fikrinə görə, qloballaşma suveren dövlətlər arasındakı sədləri dağıdaraq cəmiyyətin daxilində sosial münasibətləri yeni məcraya salır, milli özünəməxsusluğu xüsusi dünyagörüşü çərçivələrinə salaraq sət şəkildə məhdudlaşdırır. O, əvvəla, milli mədəniyyət və ənənələrin öncüllüyünü dağıdır, özünəməxsusluqdan uzaqlaşmanı gücləndirir, coğrafi və iqtisadi vəziyyətindən, siyasi quruluşundan, habelə milli mentalitetindən asılı olmayaraq cəmiyyəti qərbləşdirir. İkincisi, istər millət, istərsədə dövlətin müstəqil inkişaf imkanlarının mahiyyətinə varmadan, səmərəsizliyi amansızcasına cəzalandırır və beynəlxalq səmərəlilik "çempionlarını, yəni, inkişaf etmiş ölkələri daha da həvəsləndirir."¹⁵

Robertson, qloballaşmaya "həm dünyanın kiçilməsinə həm də bir bütün olaraq dünya şüurunun güclənməsinə göndərmə edən" (Robertson 1999: 21) bir anlayış olaraq tərif vermişdir. Qlobal

---

¹³ Talas və Kaya, ss 153-154.

¹⁴ Sivil İnkişaf Mərkəzi, **Qloballaşmaya doğru** (məqalələr toplusu), Bakı, 2006, s. 41.

¹⁵ Mətləb Mahmudov, Z. Şabanov, F. Ələkbərov, **İdarəetmə nəzəriyyəsi**, Bakı, Elm və təhsil nəşriyyatı, 2012, s. 310

təsirlərin sızması nəticəsində yerli mədəniyyət formalarının yenidən canlanmasının mümkün olduğunu vurğulayan Berger, yemə mədəniyyətini nümunə göstərir: "Qərb mənşəli sürətli yemək zəncirlərinin girməsi Hindistanda və Yaponiyada ənənəvi mətbəxə söykənən sürətli yemək satış nöqtələrinin yetişməsinə gətirib çıxarmışdır ".Berger'in araşdırmasında vurğuladığı əhəmiyyətli bir nöqtə də, Qərb mədəniyyətinin homogenliyinin sorğulanmasıdır. "Qərb, mədəniyyət olaraq homogen deyil və qloballaşarkən heterogenliyi də birlikdə gətirməkdədir ".¹⁶

Ritzer, qloballaşmanın mədəni nəticələrini "McDonaldlaşma" anlayışıyla açıqlamışdır. Ritzerin fikrinə görə McDonalds restoranının uğuru,ictimai həyata nüfuz etməsi dörd faktorla əlaqəlidir.Birinci faktor səmərəlilik,effektivlikdir.Restoran istehlakçılara doymaq üçün səmərəli,optimal yol təklif edir.Həmçinin,bu restorandakı işçilər əvvəlcədən hazırlanmış prosesə uyğun olaraq effektiv fəaliyyət göstərirlər.İkincisi isə McDonalds məhsullarının kəmiyyət üzərinə fokuslanmış hesablanabilmə faktorudur. Bu faktora məhsulun qiyməti,ölçüsü və həmçinin məhsulu əldə etmək üçün sərf edilən vaxt aid edilir.İnsanlar həmçinin hesablayırlarki,bu restoranda yemək evdə yeməyin əvəzinə onların nə qədər vaxtını alacaqdır.Proqnozlaşdırma üçüncü faktordur.Rasional cəmiyyətdə insanlar nə cür məhsul əldə edəcəklərini əvvəlcədən bilmək istəyirlər.Onları sürpriz gözləmirlər.Sonuncu isə nəzarət faktorudur.Restorandakı menyunun məhdud olması,ofisiantın olmaması,sıranın çox olması,narahat oturma yerlərinin olması istehlakçıların tələsik yeyib buranı tərk etmələrinə səbəb olur.Ritzerə görə insanların McDonaldsda olan texnoloji avadanlıqlarla əvəz olunması nəzarətə səbəb olur.Belə ki, bütün məhsullar əvvəlcədən qablaşdırılıb və əməkdaşlardan sadəcə təlimatlara uyması tələb olunur və bəzən bir düyməni sıxmaq belə kifayət edir.¹⁷

Bütün bunlarla yanaşı Amerikan mədəniyyəti mərkəzdən çevrəyə axan yeganə mədəniyyət deyildir.Amerikan mədəniyyətində dünyanın müxtəlif bölgələrinin mədəniyyətinin var olduğunu da nəzərə almaq lazımdır.¹⁸ Amerikan əhalisinin əksəriyyəti immiqrantlardan ibarətdir və bu səbəblə Amerikan mədəniyyəti də idxal bir mədəniyyətə əsaslanır. Tamamilə "Amerikan" olaraq görülən caz belə keçən əsrdə Afrika, Kuba, Latin Amerikasası və modern Qərb cazınının bir qarışığı kimi ortaya çıxmışdır. Bu baxımdan Amerika qlobal mədəniyyətin yalnız istehsalçısı deyil, sahib olduğu fərqliliklər səbəbi ilə eyni zamanda istehlakçısı və daşıyıcısıdır.¹⁹

---

16 Hülya Doğan, "Küreselleşme Sürecinde Kültürel Değişim ve Medya İlişkisi: Ankara'da Corn Flakes Tüketimi Örneği" Yüksek Lisans Tezi

17 Ritzer George, "McDonalitzation of society", **Journal of American Culture** , Pine forge press, ss. 371-378

18 Rana Aslanoğlu, **Kent,Kimlik,Küreselleşme**, Bursa, Asa yayınevi, ss. 133-135.

19 Aslanoğlu, **Küreselleşme,Kültür ve Siyaset: türk düşünsel ve siyasal yaşamında küreselleşme yaklaşımları**, s.321.

Müasir jəmiyyətdə qlobal şəkil almış mədəniyyətlərin yaxınlaşma prosesində yaranan ziddiyyətlərin ara dan qaldırılması işində BMT-nin böyük rolu danılmazdır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı mədəniyyət və elm sahəsində mübadiləni, mədəniyyətləarası kommunikasiyanı beynəlxalq sülhün və inkişafın əsas elementləri hesab edir.

Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının təhsil, elm və mədəniyyət məsələləri üzrə qurumu olan YUNESKO üç sahəyə diqqətini yönəltmişdir:

- inkişafın xidmətində duran elmə;
- mədəni inkişafa (irs və yaradıcılıq);
- kommunikasiya, informasiya əv informatikaya

1970-ji ildə YUNESKO tərəfindən qəbul edilən konvensiya mədəni mülkiyyətin qeyri-qanuni import,

eksport və ötürülməsini qadağa edir.1995-ji ildə qəbul edilmiş konvensiya isə oğurlanmış və ya qeyri-qanuni şəkildə ölkədən çıxarılmış mədəni obyektlərin geri qaytarılmasını təmin edir.

YUNESKO-nun mədəni fəaliyyəti inkişafın mədəni aspektlərinin genişləndirilməsinə; yaradıcı fəaliyyətin və yaradıcılığın dəstəklənməsinə; mədəni mənsubluğun və folklor ənənələrinin qorunmasına; kitabın və oxu mədəniyyətinin təbliğatına xidmət edir.

Bu gün YUNESKO özünü mətbuatın azadlığı və KİV-in müstəqilliyinin tərəfdarı kimi təqdim edir. Bu sahəyə həsr olunan əsas proqramda YUNESKO informasiyanın azad axınının təşkil olunması və inkişaf edən ölkələrin kommunikasiya imkanlarının genişləndirilməsi kimi məsələləri öz öhdəsinə götürür. YUNESKO nun «Beynəlxalq mədəni dəyərlər mübadiləsi» barədə Təvsiyələrdə (26.11.1976, Nayrobi) Birləşmiş Millətlər

Təşkilatının təhsil, elm və mədəniyyət məsələləri üzrə Baş Konferensiyası qeyd ediri ki, mədəni dəyərlər sivilizasiyanın və xalqların mədəniyyətinin əsas elementləridir. Bundan başqa Təvsiyələrdə göstərilir ki, mədəni mübadilənin genişləndirilməsi və möhkəmləndirilməsi mədəniyyətin müxtəlif sahələrinə əldə olunan nailiyyətlərlə tanışlığı təmin edəcəkdir. Digər tərəfdən, mədəni mübadilə xalqların mədəni özünəməxsusluğunu qorunub saxlanılmaqla qarşılıqlı hörmət şəraitində müxtəlif mədəniyyətlərin və bütün bəşəriyyətin mədəni irsini təşkil edən mədəni dəyərlərin zənginləşməsinə səbəb olajaqdır. Qeyri-qanuni ticarətin və zərərərin qarşısını alan hüquqi, elmi, texniki şərtlərlə tənzimlənən mədəni dəyərlərin qarşılıqlı mübadiləsi xalqlar arasında qarşılıqlı hörmət və anlaşılmanın möhkəmləndirilməsində ən güclü vasitədir. Bu zaman YUNESKO tərəfindən «beynəlxalq mübadilə» dedikdə dövlətlərarası və ya mədəni

təşkilatlar tərəfindən mülkiyyət, istifadə və ya mədəni dəyərlərin saxlanması hüquqlarının verilməsi nəzərdə tutulur. Mədəni dəyərlərin təhvil-təslimi müvəqqəti saxlanılma, alqı-satqı və ya hədiyyə məqsədilə həyata keçirilə bilər. BMT və YUNESKO müasir dövrdə mövcud informasiya axınlarının qeyri – ekvivalentliyini qeyd edirlər. Hələ 1957-ji ildə YUNESKO BMT –nin Baş Assambleyası qarşısında Şimalın inkişaf etmiş ölkələri ilə Jənubun geridə qalmış ölkələri arasında informasiya çəkisinin qeyri-bərabərliyi məsələsini qaldırmışdır. Dünya ijtimaiyyəti xəbərlərlərin 80% -ni London, Paris və Nyu-Yorkdan alır. İndustrial ölkələr sputnik vasitəsilə alınan elmi və texniki, sənayə, kommersiya, bank, ticarət əməliyyatları, təbiət ehtiyatları və iqlim barədə informasiyaya tamamilə nəzarət altında saxlayırlar. Bu informasiya hakimiyyət orqanları və böyük korporasiyalar tərəfindən qorunur və onlar tərəfindən inkişaf edən ölkələrə axımının qarşısı alınır. Bu problem BMT və YUNESKO-nu çox narahat edir. Çünki kəmiyyət jəhətdən qeyri-bərabərlik bir gün keyfiyyət bərabərsizliyinə gətirib çıxaracaq. Bu jür qeyri-mütənasiblik mədəni mübadilə sahəsində də müşahidə olunmaqdadır.²⁰

4. Azərbaycan mədəniyyəti və qloballaşma: milli dövlətçiliyin qorunması.

Qloballaşma ölkələrin sahib olduqları maddi və mənəvi dəyərlərin çərçivəsində əmələ gəlmiş münasibətlərin, milli hədudları aşaraq dünya səviyyəsində yayılması və fərqliliklərin bütünlük və uyğunlaşma adı altında birləşməsidir. Bu o deməkdir ki, həyatımızın elə bir sferası yoxdur ki, qloballaşmanın təsirinə məruz qalmasın. Son dövrlər dünya iqtisadiyyatında qloballaşma prosesi daha sürətli və gözə dəyəndir. Bu zəmində dünya ölkələrinin sərbəst şəkildə dünya bazarına inteqrasiya olunması və bunun üçün lazım olan şərtlərin daha da əlverişli edilməsidir. Qloballaşan dünyada dövlətin sabaha hansı siyasətlə getməsi, hansı maraqları güdməsi birmənalı qarşılanmır. Çünki qloballaşma prosesləri milli mədəniyyətin imkanlarını məhdudlaşdıraraq bilavasitə mədəni siyasətə təsir göstərir. Bəşəriyyət özünün salamat qalması, planetimizin qorunub saxlanması məqsədilə iqtisadi, siyasi, milli-etnik problemlərin birlikdə həll edilməsinin zəruriliyini artıq dərinlən dərk edir.

Şübhəsiz ki, Azərbaycan Respublikası dünya birliyinin üzvü kimi bu inteqrasiya proseslərindən təcrid oluna bilməz. Deməli, bu gün kənar təsirlər qarşısında milli-mənəvi dəyərlərimizin mühafizəsi probleminə daha ciddi fikir verilməlidir. Ona görə də biz bu dəyərləri aşınmalardan qorunmalı, milli mədəniyyətimizi millətin qloballaşmanın mənfi təzahürlərindən özünü müdafiə vasitəsinə çevirməliyik.

---

20 M.J.Manafova, N.T.Əfəndiyeva, S.A.Şahhüseynova, **Mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi**, Bakı, Sabah nəşriyyatı, 2010, s.92

Qloballaşma şəraitində beynəlxalq sosial-mədəni siyasətin vəzifələri:

- ***Kulturoloji maarifləndirmə***
- ***Yeni sosial mühitin formalaşması üçün sosial-mədəni inkişafın proqram və layihələrinin hazırlanması***
- ***Milli mədəniyyətlərin demokratiyalaşdırılması***

Mədəniyyət sahəsində özünü tənzimləmə metodları tətbiq edilməli, prioritetlər aydınlaşdırılmalı və maliyyələşdirilməlidir. Yalnız birgə səmərəli fəaliyyət nəticəsində milli mədəniyyətin özünəməxsusluğunu, milli-mədəni dəyərləri qorumaq, mühafizə etmək mümkündür.

Mədəniyyətin maliyyələşməsi üzrə son illərin məlumatlarını təhlil edərək isə, aşağıdakı əsas nəticələri çıxarmaq olar:

1. Respublika büdcəsində bütövlükdə mədəniyyətin maliyyələşmə payı, o cümlədən mədəniyyətə, incəsənətə və abidələrin bərpasına ayrılan xərclər son dərəcə azdır (burada dövlət büdcəsinin özünün həcmi də nəzərə almaq lazımdır);
2. İncəsənət nümunələrinin satın alınmasına və kitabxana fondlarının zənginləşdirilməsinə buraxılan vəsaitlər minimal həcmdədir;
3. Mərkəzi səviyyədə pullu xidmətlər son dərəcə azdır, regionlarda isə, demək olar ki, tamamilə yoxdur (burada büdcədən kənar vəsaitlər nəzərdə tutulur).
4. Mərkəzi səviyyədə mədəniyyət müəssisələri tərəfindən investisiyaların cəlb olunması və grant alınması kifayət qədər deyil və son dərəcə nadir xarakter daşıyır, regional səviyyədə isə bunlar ümumiyyətlə yoxdur;
5. Mədəniyyət sahəsində vergi siyasəti kifayət qədər çəvik deyil. Mədəniyyətin maliyyələşməsi məsələsinin əsas perspektivləri və həlli yolları, fikrimizcə, aşağıda təklif edilən bütöv tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsindən asılıdır: dövlət büdcəsində bütövlükdə mədəniyyətə ayrılan xərclərin həcmi daim artırmaq və bu payı 5 – 6%-ə çatdırmaq; abidələrin bərpasına ayrılan xərcləri artırmaq; mədəniyyət layihələrinə ayrılan xərcləri artırmaq; incəsənət əsərlərinin satın alınmasına və kitabxana fondlarının zənginləşməsinə yönəldilən xərc maddələrini smetaya daxil etmək (bu, bütün xərclərin ən azı 25%-ni təşkil etməlidir); dövlət büdcəsindən maliyyələşməni saxlamaqla, eyni zamanda ilk növbədə 3-cü qrup xərclərinin dəstəklənməsinə yönəldilən büdcədən kənar daxil vəsaitlərin daxil olmasını artırmaq; həm mərkəzi, həm də regional

səviyyədə mədəniyyət müəssisələrinin investisiyalar cəlb etməsinə və qrantlar almasına nail olmaq. Bütün bunların həyata keçirilməsi üçün vergi məcəlləsində bir sıra güzəştlər tətbiq edilməli və ilk növbədə, əvvəllər olduğu kimi, mədəniyyət sahəsi ƏDV-dən azad olmalıdır.²¹

Qloballaşma heç də dinlərin, mədəniyyətlərin düşməni deyil. Adət və ənənələrimizdə mövcud olan və özümüzün də etiraf edib imtina edə bil-mədiyimiz bəzi nöqsanlar qloballaşma prosesində itib batsa, biz bundan heç nə itirmərik, əksinə qazanarıq. Yaxşılari isə heç kim zorla bizim əli-mizdən ala bilməz. Əvəzində isə yaxşı olan adətlərimizi başqaları da bö-yük məmnuniyyətlə qəbul edəcəək.

Qloballaşma istər-istəməz milli-mənəvi dəyərlərə, mentalitetlə, dinlə bağlı məsələlərə mənfi təsir göstərəcəkdir. Kənardan gələn təsirlər mis-sioner təsir də ola bilər. Din və dövlət, mənəviyyat səviyyəsində duyu-lacaq bu missioner təsirlərdən xalqı, milləti qorunmalıyıq.

Azərbaycanın keçərli mədəniyyətini, dəyərlərini formalaşdırmaq üçün ilk öncə dərin hüquqi və infrastruktur islahatlara ehtiyacı var:

- yeni Mədəniyyət Konsepsiyası qəbul olunmalıdır;
- çoxdilli elektron kitabxanaların, şəbəkələrin qurulmasına böyük vəsait ayrılmalıdır;
- nəşriyyatlar haqqında qanun müasir standartlara uyğun yenidən işlənməlidir;
- yaradıcı enerji stimullaşdırılmalıdır.
- təhsil haqqında qanunun ən yüksək səviyyədə icrasına nail olunmalıdır. Elmin, təhsilin, mədəni layihələrin büdcədə payını artırmaq lazımdır.
- liberallaşma bütün müstəvilərə nüfuz etməlidir.

Azərbaycan qloballaşma prosesinə məhz təhsildən başlamalıdır. Doğrudur, təhsil sahəsində müəyyən islahatların aparılıb. Bir sıra beynəlxalq təhsil proyektlərində iştirakı və Boloniya prosesinə qoşulduğumuz bu sahədə müəyyən addımların atıl-dığını göstərir. Bununla belə, Azərbaycanın təhsil sisteminin qloballaşma prosesindən müsbət şəkildə yararlandığını söyləmək çətindir. Təhsil üçün hazır proqramlar Qərbdən olduğu kimi alınmaqdadır. İnfrastrukturunu olmadan alınmaqda olan bu sistemlərin bizdə nə qədər faydalı ola biləcəyi isə sual doğurur. Deməli, Azərbaycan tarixi inkişaf prosesinə və ictimai strukturuna uyğun gəlməyən, imkanları ilə tərs mütənəsb olan proqramlar tətbiq etməkdədir. Bu tip təhsil sistemi ancaq əxlaqi, mənəvi, mədəni dəyərlərinə və özünə yabançı insanlar yetişdir bilər. Ümumiyyətlə, belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, inkişaf üçün potensial faktor olan təhsilin informasiya cəmiyyəti üçün xarakterik olan dəyişikliklərə ehtiyacı vardır. Bunu müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək üçün tədrisin daxilən dəyişdirilməsindən daha çox tədris metodlarına uyğun dəyişikliklər həyata keçirmək lazımdır. Çünki informasiya cəmiyyətində ənənəvi təhsil daha ləng reallaşır, az effektivdir və daha baha başa gəlir. Bu səbəbdən də informasiya texnologiyaları və xüsusilə interaktiv multimedia təhsil prosesinə daxil edilməlidir. Buna uyğun da yeni tədris metodları işlənilib hazırlanmalıdır. Unudulmamalıdır ki, qloballaşmanın danılmaz faydaları bu prosesdən qorxmayan və bunu ən yaxşı idarə etməyi bacaran

---

21 Namiq Abbasov, *Mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlər*, Bakı, 2009, s.200

ölkələr üçün məqbul-dur.Azərbaycanın qloballaşmanın xaricində qalmaması və bu prosesdə zərərinin minimum,faydasının isə maksimum olmasına diqqət yetirməsi vacibdir²² .

Nəticə

Qlobal mədəniyyət probleminin göstərilən aspektinin təhlili göstərir ki, hər bir mədəniyyətin özülü digər mədəniyyətlərin daxil olmasına və təsirinə qarşı yüksək immunitetə malikdir. Qərb sivilizasiyası çərçivəsində formalaşmış normalar, standartlar və qaydalar, qlobal miqyasda nisbətən asanlıqla yayılır. Bu onunla izah edilir ki, ümumqəbul olunmuş qərb strukturları, institutları, standart və qaydalar tarixən formalaşmış idarəetmənin identik rəşional mexanizmlərini, rəşional fəaliyyət və rəşional təşkilatlanma formalarını nəzərdə tutan texnologiyalar əsasında formalaşır.Bildiyimiz kimi, bu mənada yüksək adaptiv mədəniyyət növlərinə Ya pon, Koreya, qismən Çin mədəniyyətlərini aid edirlər ki, bu mədəniyyətlərdə modernləşmə prosesləri yüksək sürətlə baş verir. ²³

Qloballaşma dövrü mədəni aspektdə minimum iki tendensiya daşıyır:

1. bir tərəfdən, o, insanların ənənəvi həyat tərzinə dəyişikliklər gətirir;
2. digər tərəfdən isə mədəniyyətin adaptasion qorunma mexanizmlərini stimullaşdırır. Bu proses müəyyən vaxtlar kəskin münəqişə xarakteri də ala bilər

Təqdim olunan məqalənin nəticələrini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- Qlobal mədəniyyətin Amerikadan başlaması tam olaraq düzgün yanaşma deyildir,çünki əsl qloballaşma tam olaraq bir yerdə,bir məkanda yaranmamışdır və bu proses bütün dünyaya eyni şanslar və təhlükələr yaradır.Sadəcə bu prosesdən necə faydalanmaq göz önünə alınmalıdır.
- Qloballaşmanın bir çox mənfi nəticələri olsa da, bu prosesdən təcrid olunmaq düzgün deyildir,onsuzda bu prosesin dünya ölkələrinə nüfuz etməsi qarşısıalınmazdır.
- Qloballaşmadan xüsusən təhsil,texnologiya,insan haqları sahəsində faydalanmaq,mədəni irsi qorumaqla dünya standartları səviyyəsində yeni islahatlar və konsepsiyalar qəbul etmək onun mənfi cəhətlərini gözə görünməz edəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı.

1. Sivil İnkişaf Mərkəzi . **Qloballaşmaya doğru** (məqalələr toplusu). Bakı: 2006 .
2. Elmi Tədqiqat işi. **Azərbaycan və qloballaşma** . Bakı :2009.
3. Abbasov , Namiq. **Mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlər**. Bakı: 2009.

4. M.J.Manafova , N.T.Əfəndiyeva, S.A.Şahhüseynova . **Mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi** .Bakı: Sabah nəşriyyatı, 2010.
5. Aslanoğlu Rana. **Küreselleşmə,Kültür ve Siyaset: türk düşünsel ve siyasal yaşamında küreselleşmə yaklaşımları**.
6. Mətləb Mahmudov, Mətləb Z. Şabanov, F. Ələkbərov . **İdarəetmə nəzəriyyəsi**. Bakı:Elm və təhsil nəşriyyatı, 2012 .
7. Doğan Hülya. “Küreselleşmə Sürecində Kültürel Değişim ve Medya İlişkisi: Ankara’da Corn Flakes Tüketimi Örneği” Yüksek Lisans Tezi.
8. Ritzer George. “McDonalitzation of society” . **Journal of American Culture** . Pine forge press.
9. Rana Aslanoğlu. **Kent,Kimlik,Küreselleşme**, Bursa: Asa yayınevi .
10. Talas Mustafa və Kaya Yaşar. “Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları”.**Türklük Bilimi Araştırmaları** . 2007.
11. **Mədəni irsin qorunmasına dair normativ hüquqi aktlar toplusu (1 sentyabr 2001-ci ilədək olan vəziyyətə görə)**. Bakı : 2001.
12. **Qloballaşma prosesi mahiyyətə iqtisadi, formaca ideoloji xarakter daşıyır** <http://paralel.az/index.php?mod=news&id=68009>
13. E.F.Keyman ve A.Y.Sarıbay. **Küreselleşme,Sivil Toplum ve İslam** .İstanbul: 1997.
14. A.Şükürov. **Qloballaşmış cəmiyyətlər: dünən, bu gün və sabah** .Bakı: 2006.
15. Mühittin Adıgüzel . “Ekonomik küreselleşmenin Türkiye ekonomisine etkileri “ .**Akademik bakış dergisi** (mart-nisan 2013). No 35.
16. A.A.Xələfov . “Cəmiyyət və mədəniyyət “. **Kitabxanaşünaslıq və informasiya jurnalı** (2010) . No 3 .
17. Məmmədova , Sədaqət. **Mədəniyyətsünaslıq** (Ali məktəblərin bakalavr pilləsi üçün dərs vəsaiti). Bakı: Kooperasiya nəşriyyatı, 2001.
18. Abbasov,Namiq. “Mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlərin kulturoloji mahiyyəti “. **Türk dünyası incelemeleri dergisi**. İzmir:2009.
19. **Mədəni irsin qorunmasına dair normativ hüquqi aktlar toplusu (1 sentyabr 2001-ci ilədək olan vəziyyətə görə)**. Bakı : 2001.
20. **Örmeci, Ozan. Küreselleşme ve popüler kültür** .
<http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/64-turkce-makale/3664-kuresellesme-ve-populer-kultur-.html>